NOGLE NOTER OM EN SEMANTISK-HIERARKISK KLASSIFIKATION AF NOMINERNE I SÆTNINGEN.

Henrik Jørgensen

Abstract: This paper deals with the semiotic importance of the case hierarchy paradigm established by Michael Silverstein and later revised by Barry Blake (henceforth "Silverstein paradigm"). This paradigm correlates syntactic cases and qualities of the referents involved in the action in such a way that references to speaker and hearer and to persons are more likely to be in the nominative case. The Silverstein paradigm has proven useful for the analysis of complicated case phenomena in American Indian and Australian languages, but is also helpful for the understanding of reduced case marking, as found in modern Danish, Swedish and Norwegian. The paper discusses the obvious possibility of extending the correlation of cases onto syntax. Supporting arguments in favour of Mallinson & Blakes suggestion that the link between topic and subjecthood decides how the paradigm works are given, and the correlation between morphosyntax and text linguistic structures is lined out. Finally the paper discusses the metalinguistic frame for such observations within the tension between structuralistic and cognitivistic methods. [Henrik Jørgensen: Nogle noter om en semantisk-hierarkisk klassifikation af nominerne i sætningen, *Almen Semiotik* no. 15, pp. 150-70]
Keywords: Case Hierarchy; Mainland Scandinavian Case Structures; History of Mainland Scandinavian Languages; Concept of Case; Realistic Semantics.

1. Indledning

Det har i hele den strukturalistiske epoke gældt for et dogme at indholdssiden af et sprog kunne reduceres bort i den praktiske sproganalyse, og at indholdskategorierne var direkte vildledende for formanalysen. Dette synspunkt blev doceret med kraft og overbevisende argumenter i den tidlige strukturalisme, men det må i dag betegnes som grundstødt, om ikke andet, så fordi det vigtigste analyseredskab, kommutationsprøven, i sig selv på uomgængelig vis forudsætter den semantiske forforståelse som analysen ellers vil prøve at undgå at blive vildledt af.[1]

Pendulet er siden strukturalismen svinget i retning af at gøre analysen mere semantisk-psykologisk-sociologisk, men dette er en lige så misforstået strategi. Selv om kognitionsforskning ikke uberettiget er det nye løsen i forhold til den opgave at analysere sproget som system, er det næppe enhver kognitiv betragtning der fortjener at blive optaget som grundsten i analytikken. Opgaven for sprogvidenskabens grundlagsteoretiske arbejde består derfor i to modsatrettede procedurer: for det første at sortere i

kognitionsfundamentet på en sådan måde at den centrale systematiske sprogbetragtning opretholdes, men funderes på et snævert antal kognitive kategorier af en vis generalitet, og for det andet at rekonstruere sprogvidenskabens analytiske paradigmer sådan at de får en form hvor deres fundering i det kognitive kan ses. Min opgave i denne artikel er af sidstnævnte slags.

Formålet med denne artikel er at diskutere de relevante kognitive forhold vedrørende et semantisk-kategoriseringsmæssigt paradigme som i sin tid blev opstillet af Michael Silverstein (Silverstein 1976); i forlængelse af de problemer som Silverstein selv har rejst med sit paradigme, vil jeg kommentere nogle væsentlige teoretiske diskussioner mellem Comrie og Mallinson & Blake. Hierarkiet opstod som en interpretation af nogle komplekse kasusforhold i australske og indianske sprog, men lader sig også anvende til at give en kognitivt orienteret forklaring af forholdene omkring oblik kasus i de skandinaviske sprog. De nærmere detaljer desangående har indtil nu været uforklarede, uanset at de i grove træk lod sig forklare ved hjælp af ordklasseforhold.[2] I artiklen vil jeg først demonstrere dele af den empiri som paradigmet er nyttigt til at analysere, dernæst skitsere de kognitive implikationer der ligger i det.

2. Silversteins paradigme og nogle af dets analytiske muligheder

Det indholdsparadigme som jeg her vil arbejde med, har gennem de sidste 20 år spillet en vis rolle for indholdsorienterede analyser af nominalklassens syntaks. Den form af paradigmet som her diskuteres, er en forenklet form der er foreslået af Barry Blake (Blake, 1994: 138). Det drejer sig om et hierarki af indholdskategorier som specificerer graden af affinitet mellem visse (indholdsorienterede) kategorier af nominer og visse kategorier af syntaktiske og diskursive funktioner:

1. person (den talende)
2. person (modtageren)
3. person pronominal
personnavne, betegnelser for medlemmer af familien
menneskelig
animat (levende)
inanimat (ikke-levende)

I forhold til talesituationen læses paradigmet sådan at 1. person er den mest umarkerede størrelse, mens skemaets nedre ende er den mest markerede. I denne forståelse af markeringsforholdene gemmer der sig et problem som vi vender tilbage til nedenfor.

Denne version, hvor paradigmet har form af indholdsorienterede stikord til en

fortolkning af udtrykselementer, er forenklet i forhold til Silverstein egen, der er opbygget over en serie af binære oppositioner mellem de elementer der her opridses. Jeg vil her afstå fra en tættere gennemgang af Silversteins egen opstilling (Silverstein 1976: 116-119), da den er temmelig kompleks og tager højde for en række sprogspecifikke idiosynkrasier i de australsprog som han analyserer. Kun er det værd at bemærke at en opstilling hvor indholdsfigurerne er binære, strukturelle oppositioner, har en ganske anden videnskabsteoretisk status end en opstilling som Blakes her gengivne forenklede udgave, der mere har karakter af snusfornuftige indholdsstikord uden strukturel organisation.

Ved 'nominer' forstår jeg her *en ordform der kan repræsentere en reference til en entitet i yderverden i form af en aktant ved et verbum.* I store træk er dette lig med en fælles ordklasse af pronominer, substantiver og adjektiver. Silverstein (1976, s. 115 et passim) bruger betegnelsen 'NP' fra den generative grammatik om denne størrelse, men så vidt jeg kan skønne, er hans NP'er semantiske og ikke morfosyntaktiske størrelser. For mig at se rummer nominerne hos Silverstein to aspekter, nemlig 1): en indeksal henvisning til yderverden og 2): et indhold der kan skematiseres i form af en prædikation af egenskaber ved genstanden. Det første aspekt rummer nominernes deiktiske forankring i den konkrete talesituation; det andet derimod rummer de egenskaber der gør nominerne identificerbare i en intersubjektiv, ikke-deiktisk forståelse. Denne karakteristik af klassen er skitseret over Viggo Brøndals semantik, nærmere bestemt kategorierne *D* (descriptor, emne for beskrivelse) og *R* (relator, diskursiv genstand), men forholder sig frit til hans karakteristik af de enkelte ordklasser, eftersom formålet netop er at sammensmelte fire af hans ordklasser (personlige pronominer alias refleksiver, egennavne, substantiver og adjektiver) til én.

Pa adigmet har hyppigt været anvendt som et redskab til analyse af situationer hvor nominerne i et sprog har partiel, eventuelt partiel-kompleks kasusbøjning. Partiel kasusbøjning betyder at kun visse medlemmer af klassen har kasusbøjning (som i skandinavisk og engelsk); partiel-kompleks kasusbøjning betyder at der inden for det samme sprog findes to kasusbøjningssystemer bygget på forskellige principper for transitivitet. Dette sidste findes i visse eksotiske sprog, hvor der findes to tilsyneladende modsatrettede typer af morfologisk kasusmarkering af de grammatiske subjekter og objekter i sætningen: dels den type vi kender fra de europæiske sprog, hvor kasusmarkeringen adskiller to morfologiske kasus som bedst betegnes med hhv. 'nominativ' og 'oblik form'[3], dels en type som vi kender fra en lang række ikke-europæiske sprog, inkl. grønlandsk og baskisk, hvor kasusmarkeringen adskiller to kasus der betegnes hhv. 'ergativ' og 'absolutiv.' I de omtalte eksotiske sprog findes den ene type af kasusmodsætning ved visse semantiske klasser af substantiver, mens den anden findes ved visse andre klasser. Da de to systemer til kasusmarkering normalt opfattes som kontrære modsætninger, er

det højst forvirrende at se dem optræde side om side i ét sprog, men også dette tilsyneladende paradoks kan der faktisk gives en fornuftig forklaring på.

For at forstå det tilsyneladende paradoksale ved situationen i de sprog som Silverstein behandler, er det nødvendigt at gå lidt dybere ind i hvordan disse to morfologiske kasussystemer virker. Vi betegner dem henholdsvis som *nominativsystemet* og *ergativsystemet*, og vi tager det første først.

2.1. Nominativsystemet

Nominativsystemet modstiller to kasus med stærk affinitet til sætningsfunktionerne subjekt og objekt; de to kasus har fra den latinske grammatiktradition arvet navnene *nominativ* og *akkusativ*. Inden for dette system er *nominativen* en kasus der – i hvert fald i grove træk og med mange forbehold angående sprog med mere omfattende kasusbøjning[4] – dækker funktionen som grammatisk subjekt i sætningen ved alle typer af verber, transitive såvel som intransitive (om end måske ikke ved alle verbalstammer i sproget, sml. fodnoten).

Inden for dette system opfattes nominativen normalt som det umarkerede led i modsætningen, men det er et spørgsmål som kan diskuteres ud fra forskellige præmisser. Udgangspunktet for denne opfattelse af markeringsforholdene er at nominativen, når den forekommer, er den grundform som sprogbrugerne går ud fra. Formmæssigt set vil det være den der er den *enkleste form*, dvs. alle andre former dannes ud fra nominativen som grundform, men også dette sidste kan i flekterende sprog som f.eks. latin eller oldnordisk være diskutabelt. I indholdsmæssig forstand er nominativen umarkeret derved at den repræsenterer substantiverne i *en form hvor de indgår i afsenders og modtagers fælles kognitive radius.* Se afsnit 4 for en nærmere diskussion af dette forhold.

Over for denne kasus står så i sprog som dansk og engelsk *den oblikke form*, dvs. en kasusform der sammenfatter alle funktioner der ikke er grammatisk subjekt, typisk objekt for verbum eller objekt for præposition. Den oblikke form kan være specificeret ud på flere enkelte morfologiske kasusformer, f.eks. de noksom bekendte tre i tysk: akkusativ, dativ og genitiv, eller latinens fire; det er i denne sammenhæng uden særlig vægt, eftersom hovedskellet fortsat handler om hvordan modsætningen mellem de syntaktiske funktioner subjekt og objekt investeres morfologisk. Den semantiske gennemkrydsning af det syntaktiske felt som er karakteristisk for sprog med mange kasus, er her ikke så vigtig som hovedtendensen til at lade nominativformen være transitive og intransitive subjekters kasus og over for den stille én bestemt kasus, f.eks. akkusativen, som i de typiske tilfælde overtager objektets funktion.

2.2. Ergativsystemet

I ergativsystemet er der ligeledes et hovedskel mellem to morfologiske kasus som er associeret med funktionerne som subjekt og objekt, men fordelingen er anderledes. Her sammenfattes objektet for de transitive verber og subjektet for de intransitive verber i én form, *absolutiven*. Over for den står *ergativen*, hvis funktionsområde er at være subjekt for de transitive verber, og som normalt er den markerede form. Denne fordeling svarer til situationen i passiv i de europæiske sprog; også her er det grammatiske subjekt den inaktive, medspillende størrelse i handlingen, mens den aktivt indgribende størrelse er anført som del af en præpositionsforbindelse (og i øvrigt typisk befinder sig i sætningens informationstunge del). I et ergativsprog er den umarkerede form af et nomen således en der fungerer som medspillende størrelse i en handling.

2.3. Sammenligning af de to systemer

Fillmore (1968: 53f) har givet en overskuelig grafisk fremstilling af situationen, som jeg her vil benytte mig af. Vi opererer med tre muligheder defineret af V (verbal), A (agentiv indholdskasus) og O (objektiv indholdskasus):

(a) V + A intransitive sætninger med aktive subjekter (agentiv alene)
(b) V + O + A transitive sætninger med agentiv og objektiv
(c) V + O intransitive sætninger med inaktive subjekter (objektiv alene)

Fra denne opstilling kan vi subtrahere V-elementet, fordi det er fælles, og få følgende figur:

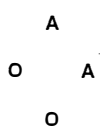

Fig.1

I 'nominativ | oblik'-systemet har O i transitive sætninger den oblikke form og alle andre nominativen:

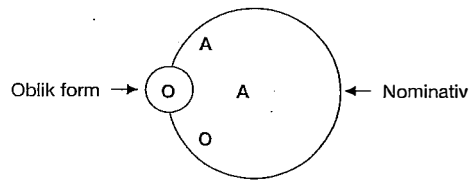

Fig.2

I 'ergativ | absolutiv'-systemet har A i de transitive sætninger ergativformen og alle andre former har absolutiven, som det ses på figuren.

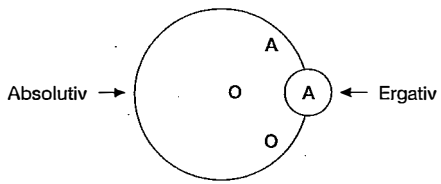

Fig.3

I de sprog som Silverstein analyserer, findes begge former for kasusmarkering, distribueret således at visse klasser af nominer har en kasusbøjning der skelner nominativ fra oblik form, og visse andre klasser af nominer har 'ergativ | absolutiv'-bøjning. Det viser sig nu at de nominer der hører til i den øvre ende af Silversteins hierarki, har bøjning efter 'nominativ | oblik'-mønsteret, mens den nedre ende har 'ergativ | absolutiv'-bøjning. Den rene 'nominativ | oblik'-bøjning kan strække sig over 1. person alene, eller den kan strække sig over alle animate størrelser; i den henseende ser variationen ud til at være temmelig omfattende. Tilsvarende er 'ergativ | absolutiv'-bøjningen ofte reserveret de inanimate nominer, men den kan også strække sig op i hierarkiet, og det sker at de overlapper på midten, sådan at f.eks. de animate nominer har tre kasusformer og yderdelene af hierarkiet kun hver to, sml. Silverstein (1976: 124). Det kan – lidt informelt – forstås sådan at skalaens øvre ende har en semantisk affinitet til funktionen som grammatisk subjekt, og at det må markeres specifikt hvis det påtager sig funktionen som grammatisk objekt. Til gengæld har den nedre ende af skalaen en affinitet til funktionen som objekt eller medspillende (intransitivt) subjekt, mens funktionen som handlende, indgribende (altså transitivt) subjekt må markeres. Disse overfladeforhold dækker over nogle komplekse kognitive forhold som her skal gøres til genstand for en nærmere diskussion.

3. Silversteins paradigme i de fastlandsskandinaviske sprog

Den empiri som Silverstein benyttede sig af, er som sagt forskellige eksotiske sprog, bl.a. australske sprog og indianersprog; men det paradigme han når frem til, ser ud til at forklare forskellige empiriske forhold i de fastlandsskandinaviske sprog på interessant vis. De "fastlandsskandinaviske sprog" er her en fællesbetegnelse for de meget tæt beslægtede nordgermanske talte sprog på den skandinaviske halvø og i Danmark og de hertil hørende skriftsprog, inkl. nynorsk. Færøsk og islandsk, der ligeledes hører til gruppen af nordgermanske sprog, regnes i almindelighed for anderledes, typologisk set, i kraft af deres morfologiske og syntaktiske forhold, for ikke at anføre ordforrådet, der i islandsk til dels har meget konservativ karakter. Færøsk og islandsk sammenfattes under betegnelsen "ø-skandinaviske sprog."[5] Denne opdeling bygger på at de fastlandsskandinaviske landes indbyggere normalt er nogenlunde i stand til at forstå hinanden, mens personer med ø-skandinaviske modersmål ikke spontant forstår de fastlandsskandinaviske sprog (og for så vidt heller ikke særlig let hinanden).

3.1. Partiel kasusbøjning i de fastlandsskandinaviske sprog

I de fastlandsskandinaviske sprog findes der tre grupper af morfologisk-syntaktiske forhold som kan forklares ved hjælp af teorier om at partiel kasusbøjning er et fænomen som har med sprogets semantiske forhold at gøre; det drejer sig om de personlige pronominers bøjning, bøjning af visse betegnelser for levende væsner og endelig spørgsmålet om hvorvidt det (nyudviklede)[6] abstrakt-ubestemte pronomen "man" har en suppletiv bøjningsform i "én" eller ej.

Kasusbøjningen i de fastlandskandinaviske sprog er som bekendt reduceret til visse medlemmer af ordklassen personlige pronominer, men hvis man gennemgår de skandinaviske normsprog og dialekter, viser det sig at der ikke findes nogen varietet af det fastlandsskandinaviske hvor alle medlemmer af denne ordklasse bøjes. I dansk, hvor bøjningen faktisk er rigest repræsenteret, såvel i normsproget som i dialekterne, mangler bøjningen således ved "den" og "det," en kendsgerning der mig bekendt aldrig har undret nogen. I svensk talesprog er 3. person pluralis tit uden bøjning, og i mange dialekter er 3. person singularis mask. kun repræsenteret af et "han" uden kasusbøjning. I norsk er der en hel del dialekter hvor alle tre personer i flertal generelt mangler bøjning, og det samme gælder for 3. person singularis. I nutidens nynorske skriftsprog er der ingen obligatoriske oblikke former i 3. person overhovedet, kun de fakultative former "honom" og "henne" af de to personbetegnende pronominer 'han' og "ho." Det er værd at bemærke at de dialekter der har den stærkt reducerede kasusbøjning, godt kan være ret konservative i øvrigt. Dialekten fra Lom i Opland er således en dialekt med komplet neutralisering af pluralis samtidig med at der er bevaret dativformer i substantiver og personlige pronominer (Sandøy 1987: 196ff).

Alle disse forhold taler for at grænsen mellem bøjning og ikkebøjning *ikke* er bestemt af ordklasseforhold; ellers skulle man have ventet at alle medlemmer af ordklassen havde oblikke former. I stedet er det oplagt at antage at forskellige semantiske tværklassifikationer af ordklassens medlemmer, der kan bringes i forbindelse med Silversteins hierarki, spiller ind og regulerer fordelingen af bøjede og ubøjede former. Selv om den form som paradigmet har hos Blake, er for grov til at registrere alle relevante modsætninger, kan man alligevel tydeligt se nogle af de semantiske konfigurationer på spil som vi skal vende tilbage til i afsnit 4: når vi regner bevaret bøjning for tegn på at dette semantiske trin i hierarkiet er mere umarkeret end trin uden bøjning, får vi at singularis er mere umarkeret end pluralis, at personbetegnende pronominer er mere umarkerede end ikkepersonbetegnende, og at 1. og 2. person generelt er mere umarkerede end 3. person osv. I de norske dialekter ser man disse forhold tydeligt aftegnet i kraft af at kasusbøjningen dér er stærkt på retur blandt pronominerne. Der findes marginale oplysninger om norske dialekter hvor selv 1. person singularis er bøjningsløs, men de må betragtes som kuriosa.[7]

En besynderlig undtagelse i dette regelmæssige og hyppigt genkommende mønster udgør engelsk, der jo er en af de allernærmeste slægtninge til de fastlandsskandinaviske sprog. Her er 2. person singularis og pluralis, sammen med den rent tingsbetegnende "it," den eneste helt ubøjede pronominalform, mens 3. person singularis og pluralis har fuld bøjning i to kasus; Comrie (1989: 187) gør opmærksom på de særlige historiske forhold der har betinget denne anomali.

En anden tilsyneladende anomali i dansk, nemlig den at singularis "den" og "det" er ubøjede, mens pluralis "de" kan bøjes, kan uden videre forklares med at "de" bl.a. er personbetegnende og derfor har bøjning, mens "den" og "det" som de eneste personlige pronominer ikke kan bruges om størrelser der opfattes som personer. Prøv f.eks. at lægge mærke til hvordan *"barnet"* pronominaliseres; reference med *"det"* er umulig så snart en vis grad af affektivitet (og dermed en opfattelse af barnet som person) er til stede. Socialrådgivere og børnekirurger har derimod oftest ret få vanskeligheder med at bruge *"det."*

I enkelte tidlige dialektoptegnelser fra Sverige viser det sig til gengæld at 'N | O'-bøjningens område kan gå uden for de personlige pronominers ordklasse. Således observerede Aug. Schagerström[8] om de ældste lag i dialekten fra Vätö nordøst for Stockholm at en del personnavne og enkelte ord for levende væsner[9] havde to tydeligt distinkte kasusformer, nominativ og oblik. I forlængelse af hvad jeg ovenfor har sagt om partiel bøjning af pronominerne, føjer denne observation sig smukt ind og under-

støtter formodningen om at Silversteins hierarki har med sagen at gøre. Hesselman (1931 s. 201) kan anføre forskellige a dre belæg for tilsvarende former i andre dialekter, alle med den samme semantiske pointe at det er betegnelser for personer og levende væsner der beholder kasusbøjning længst. Mere tvivlsomt er det hvordan man skal vurdere den faste norske syntagmedannelse PERSON PRON + EGEN NAVN ved personer der hører til den talendes nærmeste omgangskreds.[10] De (ret få) steder i Norge hvor der har været kasusbøjning i 3. person singularis, har denne konstruktion sørget for at kasus blev markeret ved gruppen af fortrolige navne, men det har sandsynligvis ikke været konstruktionens hovedfunktion, ellers havde den næppe været så sejlivet som den er. Imidlertid er de sporadiske belæg for kasusbøjning 'N | O' af visse grupper af substantiver, her proprierne, interessant derved at den afgrænsning af kasusbøjning til ordklassen pronominer som ofte findes anført i standardgrammatikkerne, ikke modsvarer de strukturer som sproget reelt råder over.[11]

Endelig er der i de fleste fastla dsskandinaviske normsprog en tendens til at behandle de to pronominale ord "man" og "én" som en slags paradigme. Disse to ord betegner uspecificerede personer inden for kommunikationssituationens radius, og de er derfor i den henseende indholdsmæssigt nært beslægtede med både egennavne og personlige pronominer. Det er således logisk at de i formmæssig henseende er tilbøjelige til at dele egenskaber med de personlige pronominer ved at udgøre et suppletivt paradigme.[12] Den betydningsforskel som man kan opfatte mellem de to ord, kan ikke karakteriseres som egentlig leksikalsk; "man" er mere umarkeret end "en," og "en" omvendt mere demonstrativ end "man," men det er lige præcis den dimension som ligger i det semantiske hierarki. Med tanken på den overvægt som oblik form normalt har, er det karakteristisk at de fastlandsskandinaviske dialekter der kun har ét ord i denne funktion, alle har "en."

Disse tre grupper af morfologiske fænomener gør det således tydeligt at der findes en semantisk forståelse bag om de fastlandsskandinaviske sprog som kan beskrives i termer hentet fra diskussionen af Silversteins hierarki.

3.2. Reduktion af kasusbøjning

Hovedreglen ved reduktion af substantivernes kasusformer ved overgangen fra syntetisk til analytisk konstruktion i romanske og germanske sprog er at det er akkusativformen der sejrer. I et romansk sprog som f.eks. fransk kan man i de fleste tilfælde ganske tydeligt se at den nuværende nominalform går tilbage til en form der ikke kan være nominativ (sml. fr. *bœuf* i forhold til lat. *bos (N) – bovem (A)*, fr. *fleur* i forhold til lat. *flos (N) – florem (A)*, Nyrop 1903 § 228); der findes dog visse evidente modtilfælde

hvor nominativ har sejret, først og fremmest hentet i gruppen af personnavne[13], personbetegnelser[14] og ganske isoleret navne for dyr og planter.[15] De tilfælde der kan anføres, ser alle ud til at stamme fra nogle særlige grupperinger af ord hvor kasusforskellen har været udtrykt i suppletive stammer, sml. Skårup (1994: 103-119). Den simple tidligt-middelalderfranske fleksion har tilsyneladende ikke efterladt sig spor, uanset betydningsforholdene.[16] Pronominerne har i fransk til gengæld bevaret fuld kasusbøjning, sågar til dels i tre kasus (N | A | D).

I de fastlandsskandinaviske sprog – sammen med nederlandsk og engelsk den germanske sproggruppe der har reduceret kasus mest – er situationen ikke meget forskellig. Den fyldigste diskussion af forholdene gælder svensk, hvor forskellen mellem nominativ og oblik form kunne holde sig længst; i både dansk og norsk (inkl. nordsvensk) udraderede forskellige lydlige forhold[17] meget tidligt basis for en kasusforskel 'N | O' i flere af bøjningsklasserne på én gang, sådan at levnene dér er mere spredte og bøjningskategorien som helhed har haft sværere ved at hævde sig.

Diskussionen bliver taget op af Esaias Tegnér d.y. i en artikel "Om genus i svenskan" (opr. 1891, genoptryk 1925), en særdeles kompleks og til tider meget anekdotisk redegørelse for betydningsforhold vedrørende genus i grammatisk, historisk, stilistisk og metaforisk sammenhæng. Her argumenterer han for at genuskategorien i svensk fra at have fungeret efter strikte grammatiske reguleringer, omtrent som i moderne tysk, har fået nogle yderligere semantiske bestemmelser der har gjort kategorien flosset og betinget at f.eks. pronominal henvisning og flertalsdannelse kan være udsat for stor vaklen, hvor de morfologiske klasser går i opløsning undervejs. Tegnér opfatter genuskategorien som firdimensionel, sådan at forstå at den kan være bygget over en række modsætningspar:

hankøn	hunkøn	(seksuelt køn)
animat	inanimat	
poetisk	ikke-poetisk	
maskulinum	femininum	(grammatisk genus)

For substantivernes vedkommende opstiller han ud fra et utal af komplekse eksempler et indholdsparadigme som omfatter Silversteins to indholdstungeste klasser, men samtidig udbygger klassifikationen ved at opdele den sidste yderligere. Han opererer med fire indholdsklasser, nemlig genus animum, genus inanimum, genus individuale og genus infinitum, og antager at de forholder sig således at nominativformer holder sig bedst i personkategorien (genus animum), mens abstrakterne er den kategori der holder dårligst på nominativerne (Tegnér 1925: 171ff). De eksempler han anfører (Tegnér 1925: 172f.), er fra gruppen af svage maskuliner og svage femininer; deres for-

melle egenskaber vender vi tilbage til i forbindelse med Bengt Hesselmans mere detaljerede analyse nedenfor. Tegnér er meget opmærksom på de stilistiske og synsvinkelmæssige finesser ved problemstillingen og giver ofte sine indsigter en markant sproglig form:

Abborren som spritter i vattnet, och orren som spelar bland träden, äro följaktliken, filologiskt sett, mera maskulina varelser än samma djur, när de uppenbara sig på middagsbordet. (Tegnér 1925: 46f.).

Bengt Hesselman (1931) har præciseret Tegnérs analyse således at den stærke semantiske styring som Tegnér implicit opererer med, hele tiden må modificeres med henblik på syntaktisk-diskursive forhold generelt og med hensyn til hvordan de enkelte bøjningsklasser har forholdt sig til udviklingen. Han opererer med tre morfologiske klasser hvor forskellen 'N | A' (senere efter dativens bortfald 'N | O') er relevant: svage femininer, stærke maskuliner og svage maskuliner. Neutra behandles ikke da dette genus i de indoeuropæiske sprog aldrig opviser forskellen 'N | A' (og i øvrigt også tit har manglet pluralis). Inden for disse tre klasser er begivenhedernes gang nogenlunde denne (i stærk forkortelse):

- *svage femininer* bevarer i de fleste dialektområder nominativen (endelse *-a*); dog har visse nordlige dialekter bevaret akkusativformen (endelse *-o* el. *-u*) i visse ord med bestemte stavelsestyper (Hesselman 1931: 201f.);
- *stærke maskuliner* har i de fleste tilfælde bevaret akkusativformen (*-Ø*); den tilsvarende nominativ på *-R* (> *-er*) er stort set gået tabt[18] (Hesselman 1931: 202);
- *svage maskuliner* har i Sydskandinavien fået endelsen *-e*, der på papiret er en gammel nominativ, men reelt lige så gerne kan være et produkt af infortissvækkelsen.[19] I Mellem- og Nordsverige (hvor infortissvækkelsen ikke nåede hen) har en del ord fra denne klasse valgt *-e* og andre den gamle akkusativ *-a*. Dette valg ser i de typiske tilfælde ud til at være truffet ud fra semantiske retningslinjer som korresponderer med Tegnérs og dermed med Silversteins (Hesselman 1931: 202).

Hesselmans analyse påviser først en række syntaktisk-diskursivt betingede forhold, hvor abstrakte udtryk (f.eks. ord som "nød," "skade," "vilje," "vane," samt tidsudtryk som "kvæld," "dag" og det oprindeligt feminine "tid")[20] så regelmæssigt har forekommet i subjektsposition at nominativformen har kunnet sætte sig igennem over for den oblikke form (Hesselman 1931: 230-5). Dernæst påviser han hvorledes forskellige formmæssige forhold i paradigmerne – snarere end semantiske årsager – har forårsaget forskellige udviklinger der har ført til fortsættelsen af enten nominativ- eller akkusativformen i nyere svensk (Hesselman 1931: 236-249).

	1.	2.	3.
Singularis	-e	-a	-a
Pluralis	-ar	-ar	-or

>

1.	2.
-e	-a
-ar	-or

Fig.4 (Frit efter Hesselman 1931: 210 et passim.*)*

Et meget væsentligt moment i Hesselmans analyse er indvirkningen fra den tidlige normering af svensk; forenklingen af det talte sprogs tre flertalsklasser til to (se figur 4) betinger at en del ord med *-alar* skifter form, enten i singularis til det tilsyneladende nominativiske *-e* eller i pluralis til *-or* (Hesselman 193: 214f.). Dette skift er således kun indirekte betinget af de syntaktisk-semantiske betingelser der ligger i indholdsklassifikationen. På tilsvarende vis kan Hesselman ved hjælp af morfologiske særforhold i relationen 'bestemt | ubestemt' påvise en synkron kilde til abstrakternes *-a* (Hesselman 1931: 227). Konsekvensen er at fordelingen af de svage maskuliner på *-e*-ord og *-a*-ord ikke alene er en opfølgning på de middelalderlige kasusforhold, og at kasusforskellen kun indirekte gennem en række morfologiske følgekonsekvenser omkring reduktionen har betydning for fordelingen af det nyere sprogs morfologiske inventar.

Hesselmans analyse af forholdene fjerner ikke grundlaget for Tegnérs semantiske betragtningsmåde totalt, men der bliver taget højde for en række syntaktisk-diskursive særforhold og for nogle historiske finesser som gør billedet væsentligt mere nuanceret.

For ældre dansks vedkommende angiver Brøndum-Nielsen (1966) at nominativformerne har tilbøjelighed til at holde sig i brug i personbetegnelser ved de såkaldte vokaliske stammer, men derimod kan en del nominativformer ved konsonantiske stammer hævde sig over for akkusativformerne. Under alle omstændigheder er betingelserne i dansk så meget dårligere at der ikke findes specielt fyldige belæg for den semantiske tendens til at fastholde nominativ ved visse indholdsklasser snarere end ved andre.

Såvel i skandinavisk som i ældre fransk ser vi således at der findes tendenser der nøje modsvarer de kategorier som findes i Silversteins paradigme, men vi ser også at rent formmæssige forhold spiller ind og betinger at ændringerne sætter sig hurtigere igennem i visse bøjningsklasser end i andre, uanset indholdet.

4. To kognitive dimensioner i paradigmet

Funktionen af Silversteins paradigme er som sagt at fordele sandsynlighedsgrader for hvornår bestemte semantiske klasser indtager bestemte syntaktisk-morfologiske positioner. Men disse syntaktisk-morfologiske positioner er kun kognitivt interessante i forbindelse med en semantisk-pragmatisk interpretation af dem.

I diskussionen af disse forhold vil jeg tage to tråde op: først vil jeg tage den debat op der har været ført mellem Bernard Comrie og Mallinson & Blake angående den rigtige interpretation af hierarkiet, dernæst vil jeg prøve at trække nogle tråde op i forhold til kognitiv syntaksteori generelt.

Comries synspunkt var at den semantiske faktor der bestemte fordelingen af nominerne inden for hierarkiet, var den sandsynlighed hvormed de kunne optræde som agenter i et handlingsskema. Inden for denne kognitive dimension af paradigmet skulle de pronominale former være de mest nærliggende størrelser til at udføre handlinger, mens omvendt de ikke-levende, ikke-humane nominer skulle være fjerne fra denne funktion (jf. Comrie 1989: 128, 186).

Dette synspunkt er vel i sig selv plausibelt nok, men det mangler en graduering der kan forklare de nuancer og overgange som kan iagttages. Comrie gør da også selv opmærksom på at forholdene kan betragtes som stærkt sammensatte, således at diskursive faktorer kommer ind imellem (sml. Comrie 1989: 197f). Dette er basis for at Mallinson & Blake (1981: 86-91), delvis i reaktion på Comries første version af argumentet, kan hævde at det er distancen til den aktuelle talesituation som er centralt for hierarkiets funktion. Det som hierarkiet fastlægger, er hvor sandsynligt det er at en given størrelse kan optræde som indeksal figur direkte i udsigelsessituationen. Det er derfor ikke agentivitet, men topikalitet der er den centrale kognitive dimension i hierarkiet. Agentiviteten er efter Mallinson & Blakes opfattelse kun en ledsageeffekt der i første linje er associeret med den kendsgerning at levende væsner på den ene side er nærmere jeg-figuren som talesituationens centrum og på den anden side også er mere sandsynlige som handlende figurer end ikke-levende størrelser. Blandt andet kan de gennem nogle paralleller mellem anvendelsen af 1. og 2. personer i passiv i akkusativiske sprog og i de delte kasussystemer (ergativisk / akkusativisk) levere et stærkt teoretisk argument for deres opfattelse. I betragtning af at Silverstein selv opfatter forholdet mellem det indeksale og det symbolske som nøglen til hierarkiets organisation, synes Mallinson & Blakes udlægning at være den mest "ortodokse."

Når man tager udgangspunkt i det talende subjekts bevidsthed, bliver en vigtig del af hierarkiets funktion også at definere mulighederne for en størrelse for at være del af det diskursivt bekendte rum. Mest umiddelbart nærværende i rummet er størrelser som der intersubjektivt kan henvises til indeksalt uden yderligere præcisering af indhold. Silverstein opfatter 1. og 2. persons pronominer som rene indeksale størrelser til forskel fra 3. persons pronominer (og substantiver i øvrigt), hvor der allerede i ordet ligger et vist deskriptivt moment. I forhold til talesituationen er det indeksale det mest umiddelbart nærværende, mens tilstedeværelsen af et 'indhold' (skematiserbart i form af prædikationer) muliggør en vis distance til talesituationen. Jo mere 'indhold,' jo større afstand bliver mulig inden for det diskursive rum. I kraft af indholdsdimensionens organisation og den vægt den tillægges i de enkelte sprog, kan man så få en forskellig fordeling af nominerne inden for hierarkiet, sådan at i princippet sammenlignelige størrelser alligevel kan have forskellige morfologiske forhold, uanset at syntaksen og semantikken ellers er fuldt ud sammenlignelig.

Ud fra disse diskursivt-semantiske forhold kan man definere et morfologisk orienteret hierarki for nominers integration i diskursiv sammenhæng, svarende til det som Ole Togeby har opstillet.

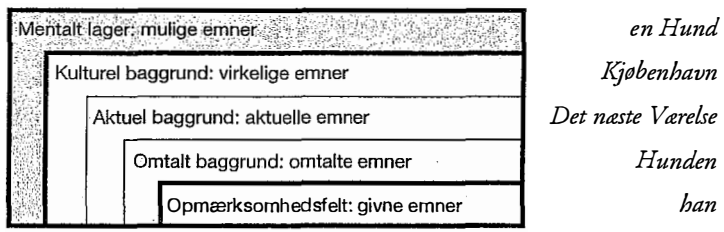

Fig.5, efter Togeby (1997).

Ole Togebys model opererer med fem mulige kilder til et emnes forhold til modtagerens bevidsthed, og i forhold til dem kan der defineres tre morfologiske trin af nominale former. De eksempler han anvender, stammer fra H.C. Andersens "Fyrtøiet."

Et emne kan være umiddelbart givet i forhold til bevidstheden, og det kan derfor gøres identificerbart i diskursen ved hjælp af et pronomen, hvor den indeksale del af indholdet er væsentligt stærkere end det prædikative indhold. Disse emner befinder sig i bevidsthedens forgrund og kan derfor uden videre markeres med ret rene indeksale midler; det er det første morfologiske trin.

På trin to, det som tilsammen udgør kommunikationssituationens baggrund, finder man emner som har en fundamentalt bekendt status i diskursen. De kan være allerede omtalte; når vi således er blevet introduceret for hunden på kisten med kobberskillinger med øjne så store som tekopper, kan den uden videre omtales som *"Hunden."* Der skal ganske vist en semantisk specifikation af emnets "hundemæssighed" ud over det rent indeksale til, sådan at pronominet bliver for tyndt, men de præcise angivelser af øjenstørrelse og foretrukket opholdssted kan udelades.

Emner på trin 2 kan også være aktuelle. Hvis vi er i ét værelse, kan vi uden videre tale om *"det næste Værelse,"* fordi tilføjelsen af den deiktiske markør *"næste"* sikrer den semantiske indkobling af den nye referent. Selv om heksen for så vidt har sandsynliggjort at der er tre værelser ved at tale om *"tre Døre"* neden på bunden af træet, har værelse nr. 2 ikke været omtalt eksplicit før heksen omtaler det i bestemt form i sætningen *"... men vil Du heller have Sølv, saa skal Du gaae ind i det næste Værelse ...."* Selv

om det drejer sig om emner på randen af modtagerens bevidsthedszone, kan de aktualiseres ved at de eksplicit relateres til situationen. Det kan f.eks. også gøres med en meget demonstrativ tilføjelse: *"... den lampefabrik som du nok husker at jeg omtalte for nogen tid siden ..."* Endelig opererer Togeby også med emner som han beskriver som "virkelige" i den forstand at deres eksistens er givet i forhold til situationen, uanset at de ikke er umiddelbart nærværende og derfor identificerbare med rent deiktiske angivelser. Et eksempel er *"Kjøbenhavn"* i "Fyrtøiet": *"nei Gud bevares! hvor der var meget Guld! han kunde kjøbe for det hele Kjøbenhavn og Kagekonernes Sukkergrise, alle Tinsoldater, Pidske og Gyngeheste, der var i Verden!"* Det er typisk navne og navnelignende betegnelser der kan anvendes på denne måde.

Fælles for emnerne i baggrunden er at de har behov for en højere eller lavere grad af semantisk specifikation for at kunne omtales, men at de til gengæld har funktion som bekendte størrelser i diskursen. Det morfologiske trin rækker fra rene substantiver i bekendt form til stærkt udfyldte nominalsyntagmer med forskellige typer af karakteriserende led omkring sig.

Trin tre er endelig et mentalt lager af mulige emner; for at kunne omtales må de introduceres eksplicit for modtageren. I "Fyrtøiet" gælder det således den første hund i det første rum, sådan som heksen beskriver træets indre: *"... oven paa den sidder en Hund ...."* Det er typisk at disse størrelser må præsenteres i sammenhængen eller at de på anden måde må inddrages eksplicit i tekstsammenhængen for at kunne få plads i modtagerens bevidsthed.

Togebys model er en sammenfatning i store linjer af en række centrale diskursive fænomener og den tilsvarende morfologiske organisation. Der er mange finesser og detaljer som modellen ikke tager højde for, men det spiller i denne sammenhæng en mindre rolle.

Når man ser på de sprogspecifikke sammenhænge, må Silversteins generalisering af forholdet mellem indeksikalitet og semantisk specificeret indhold tages i betragtning. De størrelser i et givent sprog som vi klassificerer som 'pronominer' og 'substantiver,' kan i mange henseender i sig have meget forskellige forhold mellem det indeksale og det semantisk specificerede. F.eks. er pronominer i sprog som latin og italiensk, hvor pronominet kun ekspliciteres hvis det har et element af emfase ved sig, langt mere tunge af semantik end de lette obligatoriske pronominer i fransk og germansk.[21] Det kan også spille en rolle når man vil prøve at forstå de særlige forhold som Silverstein finder i forskellige australsprog. Det er i den henseende karakteristisk at fransk har kasusbøjning af de lette, bundne pronominer, mens de mere eller mindre emfatiske frie pronominer er ubøjelige. Dansk talesprog har meget lignende forhold (jf. Jørgensen 1991 og under udgivelse).

I kraft af disse semantiske forhold bliver det muligt også at se hierarkiet under en

anderledes synsvinkel; det repræsenterer et forhold mellem sprog og kognition hvor førstepersonsbevidstheden er den centrale determinerende faktor for hvad der er nærværende i det deiktiske rum. Nu er der nok god grund *ikke* til at se en sådan (i teknisk forstand) egocentrisk bevidsthed som det eneste mulige udgangspunkt for en forståelse af disse komplekse interfaceproblemer. Der er i princippet temmelig mange forskellige muligheder, sådan som Silverstein faktisk også gør opmærksom på; hvad dette angår, kan man se Silverstein (1976: fn. 9, s. 165f.), hvor han direkte gør opmærksom på muligheden for en sprogspecifik rekonstruktion af hierarkiets indhold. Det er præcis et af de steder hvor forholdet mellem de stabile kognitionsbundne indholdsfigurer og den semiotisk specifikke projektion fra indholdsstrukturen bliver central.

Et af de uafklarede forhold i Silversteins hierarki er modsætningen mellem singularis og pluralis. Silverstein kan citere eksempler på sprog hvor pluralis er mere umarkeret i forhold til talesituationen end singularis; heroverfor står at f.eks. de skandinaviske sprog generelt regner singularis for mere umarkeret end pluralis. Det kan aflæses af hvordan pronominalformerne håndteres. Silverstein citerer eksempler hvor pluralisformerne følger nominativsystemet og singularisformerne ergativsystemet, altså en situation hvor pluralis er mere umarkeret i henseende til indholdsdimensionens vægt i forhold til det indeksale.[22] Heroverfor står f.eks. mange norske dialekter, som f.eks. de trønderske, hvor pluralis er gennemgående neutraliseret, og hvor singularis således er mere præget af indeksalitet i forhold til indholdsdimensionen.[23] Når et så centralt og universelt modsætningspar ikke uden videre kan indordnes i paradigmet, må grunden være at paradigmet repræsenterer en universel tendens, men at mange detaljer er overladt til en specifik semiotisk formning af substansen (jf. Silversteins egne bemærkninger hertil). Lad os eksempelvis antage at modsætningspar er universalier i sig selv, men at de fra sprog til sprog kan vendes med hensyn til markeringsforhold. Derved vil den intensive definition af forholdet selvfølgelig også ændre sig, således at det universelle ikke er oppositionens essens, men selve den grove afgrænsning mellem zonerne. En hypotese af denne art ville muliggøre en balance mellem en naiv overrealistisk semantisering af sproganalysen og en lige så naiv bortreduktion af alle sproglige universalier.

Der er i både Silversteins analyse og i hans efterfølgeres arbejde en mærkelig dobbelthed som nok ville være værd at diskutere. På den ene side er hierarkiet hos Silverstein opbygget af binære oppositioner som er vendt sådan at den indeksale ende af hierarkiet er den mest markerede, og på den anden side er det netop de indeksale markeringer af situationen som betinger at den i forhold til situationen mest umarkerede størrelse opfattes som den naturligste kandidat til at udgøre subjektet. Til sammenligning kan man se på den generelle tendens i kognitiv lingvistik til at se subjektet i grammatisk sammenhæng som en markeret størrelse der træder frem som figur i forhold til prædikatets baggrund.[24] I betragtning af dette forhold kan analysen af subjek-

tet som en umarkeret størrelse synes urimelig. Imidlertid er der en forklaring på dette forhold deri at det er to vidt forskellige registre der anskues, således at det grammatiske subjekt nok i det ene register kan ses som markeret, samtidig med at det i det andet er umarkeret. I forhold til et semantisk register kan subjektet siges at være markeret i forhold til prædikatet ved at repræsentere en afgrænset størrelse som prædikationens vide og abstrakte felt forbindes til i en konkret fremstilling. Heroverfor står den pragmatiske situation, hvor subjektet er modelleret over *topic*-figuren og derfor repræsenterer den fælles videnskmæssige baggrund ud fra hvilken prædikationen kan udfoldes. I forhold til det sidste register er subjektet det på forhånd givne den baggrund som handlingen træder frem på og griber ind i. I den forstand er subjektet en umarkeret størrelse inden for sætningen, og det er denne side af subjektets kognitive funktion der er relevant i forhold til den diskussion som jeg her fremlægger.

5. Som en slags konklusion...

Det projekt som jeg har diskuteret i denne artikel, kan ses som en parallel til de eksperimenter med naturlighedsteorier inden for fonetik og morfologi som har været gennemført igennem snart længere tid. Også dette semantiske projekt har lange aner, så sandt som forskellige forskere i sproghistorien, frem for nogen Esaias Tegnèr d.y., har prøvet at generalisere de semantiske og kognitive forhold som de mente at kunne iagttage. Hvis projektet skulle have navn i analogi med de øvrige 'naturligheds'-teorier, måtte det blive "naturlig semantik," en betegnelse som al konsekvens til trods dog synes at have noget temmelig skabet ved sig. Grundlaget for denne type af teoridannelse er en forestilling om at sprogets grundlæggende funktioner er *ikoniske*, dvs. at de fungerer som afbildninger af realstrukturer. En sådan tænkemåde er i voldsom modstrid med den stærke tendens til skepticistisk tænkning der har behersket humaniora gennem dette århundrede; som det kan ses, går mit projekt heller ikke ud på en komplet afskaffelse af det sunde i den skepticistiske motivation, nemlig mistænksomheden over for at hoppe alt for nemt til en indholdsfortolkning fra en formmæssig konstellation.

Problemet kan ses som en fortsættelse af den diskussion om forholdet mellem form, substans og indholdsmening som Hjelmslev ridsede op i OSG (Hjelmslev 1943). For Hjelmslev var formen det primære, substansen underordnet formen i enhver henseende[25], og indholdsmeningen et konstrukt der opstod ved at subtrahere de fælles aspekter ved indholdet i en lang række sprog. Men denne tilgang – så bastant den ellers ser ud til at være stillet op hos Hjelmslev – er kun én mulig måde at tænke problemet på, noget som Hjelmslev ved forskellige lejligheder viste at han godt var klar

over. Det er Jan Ka levs fortjeneste (Katlev 1975) at have påvist hvorledes Hjelmslevs sene artikel *"La stratification du langage"* (Hjelmslev 1954) også er læselig som en refleksion over sproget ud fra en sensualistisk materialistisk synsvinkel à la Feuerbach, altså for så vidt et realistisk orienteret synspunkt. Tilsvarende kan man i den refleksion over glossematikkens grundlag som H. J. Uldall præsterede, se hvordan den tilsyneladende så ontologiske sprogtænkning pletvis må vende om og i stedet forholde sig fundamentalt set realistisk til sin genstand. Det ses tydeligt i Uldalls diskussion (1957: 9, fodnoten *et passim*) af begreber som "genstand" og "substans."

Kravet til realisme skal indfries, men det kan ikke indfries på en hvilken som helst måde. Intentionen med denne artikel skulle gerne være at demonstrere at det rent formanalytiske greb for så vidt har sin berettigelse, i den forstand at det kan levere et nødvendigt korrektiv til den rent aprioriske tilgang til sproget.

Det centrale greb i denne analyse er derfor på den ene side at der nok opereres med indholdskategorier som ramme for analysen, f.eks. kategorier som dem der indgår i Blakes reduktion af Silversteins hierarki. På den anden side anvendes disse begreber først i lyset af en mere overordnet kognitiv overvejelse, nemlig forholdet mellem indeksikalitet og ikkeindeksale indholdsstørrelser. Gennem en nærmere betragtning af hvordan den specifikke sproglige udformning af paradigmet er bliver det muligt at se overordnede forhold i enkeltsprogene og sammenligne dem med hinanden. Hvis det skal være muligt at anvende semiotikkens begreber (her udsigelsen og dens forbindelse til det indeksale) til en rekonstruktion af lingvistikkens analytiske apparat, må apparatet gøres så smidigt som muligt for at kunne omfatte den umådelige sproglige variation der kan dokumenteres.

Tak til Birgitte Skovby Rasmussen for en særdeles grundig meningskorrektur af teksten og mange gode forslag til forbedring.

Noter:

1 Dette problem er blevet fremlagt allerede af Eli Fischer-Jørgensen ved OSGs udgivelse (se Selskab for Nordisk Filologi, Aarsberetning for 1944-45: 7-8, samt Fischer-Jørgensen 1966) og senere genoptaget af Jesper Hermann (Hermann 1967).

2 Se Jørgensen (under udgivelse) for en grundigere oversigt over problemerne i disse sproglige forhold.

3 For korthedens skyld anvender jeg følgende formler for kasus i det følgende: N = nominativ, O = oblik form, A = akkusativ og D = dativ.

4 Man kan her tænke på de situationer som endnu findes i moderne tysk, hvor subjektet står i akkusativ: "Mich friert's" eller dativ: "Mir ist angst." De fleste indoeuropæiske sprog har i deres mere arkaiske faser haft noget lignende.

5 Braunmüller (1991: 2-5).

6 Om nyudviklingen af "man": se Brøndum-Nielsen (1965 § 606).

7 Se Jørgensen (under udgivelse): kap. 6 afsn. 3 for nærmere detaljer.

8 Schagerström (1882 § 213), byggende på optegnelser fra 1881.

9 Schagerström anfører "gosse," "pojke," "stinta" (=pige), "oxe" og "hare."

10 Eksempler af typen "*Ho mor* såg *han Ola* i skogen." Se Eskeland (1904: 7), samt Hanssen (1976).

11 De dativformer (især best. pluralis) som hyppigt findes i mere arkaiske fastlandsskandinaviske dialekter, er ikke direkte relevante her.

12 Se herom Jørgensen (1991: 20).

13 *Antigone, Ève, Marie, Georges, Jacques, Charles, Gilles*; Nyrop (1903 §§ 250, 257, 279).

14 *[t]ante, nièce, soeur, nonne; fils, ancêtre, chantre, copain, maire, peintre, prêtre, sire, traître* plus enkelte andre; Nyrop (1903 §§ 250, 251, 279, 281).

15 *fauve, dive;* Nyrop (1903 § 250).

16 Det typiske paradigme ser således ud (efter Skårup (1994: 106), omsat til ortografisk form):

	Nominativ	Oblik
Singularis	*rois* *murs*	*roi* *mur*
Pluralis	*roi* *mur*	*rois* *murs*

Denne anvendelse af kun to former i fire funktioner regnes af alle forskere der har befattet sig med emnet, for ganske paradoksal og yderst ustabil. Ved opløsningen i slutningen af middelalderen havde der bestået den principielle mulighed at betegnelser for levende væsner beholdt nominativformerne, mens betegnelser for ikkelevende størrelser beholdt akkusativformen , altså: singularis: rois, pluralis roi; men singularis mur, pluralis murs. Her har princippet om morfologisk naturlighed sat sig entydigt igennem sådan at pluralis

som markeret form og som afbildning af et "mere" også har større fonetisk masse, og derved har den morfologiske naturlighed også sikret at bøjningsklassen ikke gik i opløsning.

17 I dansk infortissvækkelsen, i norsk bortfald af udlyds-r, jv. Hesselman (1931: 203 f.).

18 - men har haft et efterliv som markør for adjektiviske prædikativer, som pejorativ endelse og i visse enkeltord, også i danske dialekter; der findes her et stort filologisk materiale som nok skulle kunne interessere en teoretisk semantiker. Når Hesselman (1931: 208) kan oplyse at endelsen *-R (>- er)* holdt sig længere i ubestemt form end i bestemt, kan man i en semantisk-hierarkisk sammenhæng ikke undgå at spekulere over om det er betinget af et behov for at markere den ubestemte form i subjektsfunktionen, et behov som ikke fandtes ved den langt mere indeksale bestemte form på grund af den affinitet til subjektsfunktionen som ligger i det indeksale.

19 Infortissvækkelsen er én af de lydregler der karakteriserer dansk i forhold til moderne svensk og norsk. Den reducerer svagtryksstavelsernes *-i, -a, -u* til *-e* (lyden "schwa"). Infortissvækkelsen trængte i middelalderen langt op i Sydsverige og Sydøstnorge, men blev senere i Sverige trængt tilbage af det mellemsvenske normsprog. Hesselman inddrager mærkværdigvis ikke infortissvækkelsens effekter i sin argumentation.

20 Hesselman regner tidsudtrykkene for konkreter (Hesselman 1931: 232), hvilket jeg finder det lidt svært at følge ham i.

21 Jv. Brøndal (1928: 140ff.).

22 Således f.eks. australsprogene Bandjalang, Dhihari, Aranda og Gumbaingar, sml. Silverstein (1976: 125-9).

23 Sml. Bjørset (1900), Sandøy (1987: 85 og 198).

24 Ungerer & Schmid (1996: kap. 4 passim).

25 "... substansen afhænger i den grad af formen at den lever udelukkende af dens naade ...," som det hedder i en ofte citeret formulering (Hjelmslev 1943: 46).

Referencer

Bjørset, Karl 1900: "Syd-Lesje- og Nord-Dovremålets lyd- og formlære." *Aarsberetning for skoleaaret 1899-1900. Drammen offentlige skole for den høiere almendann*else. Drammen: O. Steens Bogtrykkeri 1900.

Blake, Barry 1994: *Case.* Cambridge: Cambridge U.P. 1994.

Braunmüller, Kurt 1991: *Die skandinavischen Sprachen im Überblick.* Tübingen: Francke 1991.

Brøndal, Viggo 1928: *Ordklasserne.* København: G.E.C.Gad 1928.

Brøndum-Nielsen, Johs. 1965: *Gammeldansk grammatik, Bd. V: Pronominer.* København: Akademisk Forlag 1965.

— 1966: *Gammeldansk grammatik, Bd. 3: Substantivernes deklination.* 2. udg. København: J. H. Schultz Forlag 1966.

Comrie, Bernard 1989: *Language Universals and Linguistic Typology.* Oxford. Basil Blackwell 1989.

Eskeland, Severin 1904: *Reglar og rettleidingar i norsk maalbruk.* Oslo: Sendestad: Norsk maalkontor 1904.

Fillmore, Ch. 1968: "The Case for Case." I Bach & Harms (udg.): *Universals in Linguistic Theory*. New York etc.: Holt, Rinehart & Winston, Inc. 1968, s. 1-88.

Fischer-Jørgensen, Eli 1966: "Form and Substance in Glossematics." In *Acta Linguistica Hafniensia* Vol. X, No. 1. Copenhagen: Nordisk Sprog- og Kulturforlag 1966, s. 1-33.

Hanssen, Eskil 1976: "Nominalsyntagme av typen *Han Asbjørn* i Mellomnorsk." *Norskrift* 1976, s. 1-8.

Hermann, Jesper 1967: "En kritisk gennemgang of glossematikkens indholdsanalyse." Speciale Københavns Universitet 1967.

Hesselman, Bengt 1931: "Studier i svensk formlära. 2. Nominativ och ackusativ i svensk substantiv." *Nysvenska Studier* XI, 1931, s. 203-254.

Hjelmslev, Louis 1943: *Omkring Sprogteoriens Grundlaggelse = Festskrift udgivet af Københavns Universitet i Anledning af Universitetets Aarsfest 1943;* her cit. efter udg. København 1966: Akademisk Forlag.

— 1954: "La stratification du langage." Opr. i *Word* 1954, sen. også i *Essais Linguistiques* I (1959), s. 36-68.

Jørgensen, Henrik 1991: "Om de personlige danske pronominer." *Danske Studier* 1991, s. 5-28.

— (under udgivelse): *Studien zur Morphologie und Syntax der festland skandinavischen Personalpronomina.* Udlkommer i *Acta jutlandica,* Aarhus Universitet.

Katlev, Jan 1975: "Substansbegrebet hos Hjelmslev." *Papir* I, 3. Grenå: GMT 1975, s. 18-35.

Mallinson, Graham & Barry Blake 1981: *Language Typology.* (= *North- Holland Linguistic Series* 46). Amsterdam, New York & Oxford: North-Holland Publishing Company 1981.

Nyrop, Kristoffer 1903: *Grammaire historique de la langue française, tome deuxième.* Copenhague: Det nordiske Forlag Ernst Bojesen 1903.

Sandøy, Helge 1987: *Norsk dialektkunnskap.* Oslo: Novus Forlag 1987.

Schagerström, August 1882: *Upplysningar om Vätömålet i Roslagen. = Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folklif.* II, 4, Stockholm: P. A. Norstedt & söner 1882[-4].

Silverstein, Michael 1976: "Hierarchy of features and ergativity." I R. M. W. Dixon (udg.): *Grammatical Categories in Australian Languages. = Linguistic Series No. 22, Australian Institute of Aboriginal Studies Canberra.* New Jersey: Humanities Press Inc. 1976, s. 112-171.

Skårup, Poul 1994: *Morphologie synchronique de l'ancien français = Etudes Romanes de l'Universie de Copenhague* Numéro 33, 1994, Copenhague: Munksgaard Forlag 1994.

Tegnér, Esaias 1925: "Om genus i svenskan." Opr. 1891, her cit. efter genoptrykket i Esaias Tegnér: *Ur språkens värld.* Stockholm: Albert Bonniers Förlag 1925, s. 3-217.

Togeby, Ole 1997: "Nominalernes bestemthedsformer informationsteoretisk anskuet." Widell og Kunøe (udg.): *6. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog.* Aarhus 1997, s. 289-300

Uldall, H.J. 1957: *Outline of glossematics. Part I: General theory.* Copenhagen: Nordisk Sprog- og Kulturforlag 1957.

Ungerer, F. & H.-J. Schmid 1996: *An Introduction to Cognitive Linguistics.* Harlow: Addison Wesley Longman Limited (1996) 1997.